

Bokmelding

Stian Hårstad, Brit Mæhlum og Rikke van Ommeren: *Blikk for språk. Sosiokulturelle perspektiver på norsk språkvirkelighet*. Oslo: Cappelen Damm, 2021. 231 sider.

Av Rune Røstad

Innleiing

Då Frans Gregersen i 2014 melde boka *Språk i byen* (Hårstad og Opsahl 2013), la han vekt på at boka kunne seiast å høyre til “den såkaldt tredje bølge inden for sociolingvistikken” (Gregersen 2014, s. 144). Om denne ‘bølgja’ har Hårstad sjølv sagt at ho “målberer en (sosial-)konstruktivistisk anskuelse”, og at ein her ikkje ser “variasjon kun som en refleksjon, men også som en konstruksjon av sosiale kategorier og sosial mening”. Med dette legg ein helst fokuset på såkalla ‘stil’, i staden for klassiske variablar (Hårstad 2010, s. 14).

Det er naturleg å tenkje at også denne boka, *Blikk for språk*, er eit produkt av denne tredje bølgja i sociolingvistikken, for dei teoretiske perspektiva frå *Språk i byen* er her tydeleg til stades, ikkje minst den sosialkonstruktivistiske synsmåten. Men dette er likevel ikkje ‘sociolingvistik’, ifølgje forfattarane. Dei viser til at mange tenkjer at den labovske variasjonslingvistikken framleis utgjør kjernen i sociolingvistikken, og dermed har dei valt “å bruke samlebetegnelsen sosiokulturell lingvistik nettopp for å unngå forveksling med det labovske paradigmet” (s. 33). Med dette blir det noko uklart om det sistnemnde paradigmet høyrer til denne “samlebetegnelsen”, eller om dette er eit alternativt namn på ‘den tredje bølgja’. Somme av oss, eller mange, ville nok likevel tenkje at dette er sociolingvistik, ikkje i si fulle breidd, men i moderne drakt.

Kva handlar då boka om? Ifølgje baksida av omslaget gir ho “innsikt i en essensiell dimensjon ved språk, nemlig at språklige valg uttrykker sosiale og kulturelle dimensjoner”. Noko meir spesifikt kan ein også trekkje fram at ho

handlar om korleis språket kan vere berar av *sosial meaning* og kva det inneber for både språklege og ikkje-språklege tilhøve (jf. s. 33–35).

Boka er skriven for “studentar i norsk- og nordiskfaget, og passer på bachelor- og masternivå”, framleis ifølgje teksten på omslaget. Vidare heiter det at ein blir kjend med “sentrale begreper fra sosiokulturell lingvistik”, men også at ein “får innsikt i noen av språkvitenskapens grunnlagsspørsmål”. Det siste er kanskje å ta munnen noko full, men om ein legg vekt på “noen av”, er det eit visst hald i påstanden.

Boka er på 231 sider, inkludert ei fyldig litteraturliste og ei stikkordsliste. Ho har ti kapittel, og kapitla 2–10 blir avslutta med nokre forslag til vidare lesing og det forfattarane kallar “øvingsoppgaver” (s. 19). Oppgåvene tek gjerne utgangspunkt i konkrete døme eller forhold i det norske språksamfunnet, som kan vere eigna for refleksjon og diskusjon. Til dømes legg ein i kapittel 3 opp til å undersøke og forstå språkbruken til karakteren Ola Halvorsen frå NRK-serien *Førstegangstjenesten*.

Boka er skriven på eit ordinært, moderat bokmål. Ho er nesten utan illustrasjonar og tabellar og inneheld ikkje figurar. Forfattarane understreker at boka er “eit kollektivt produkt”, men samstundes har dei “fordelt hovudansvaret for enkeltkapittel” mellom seg, og dei opplyser om denne fordelinga (s. 9).

Oversyn

Boka startar med “Et første blikk på det norske språksamfunnet” (kap. 1). Her blir tittelen *Blikk for språk* forklart slik:

Derimot er blikkmetaforikken valgt for å betegne en tilnæringsmåte med et bestemt teoretisk fundament og en tilhørende terminologi som nettopp gjør det mulig å se de språklige omgivelsene i et nytt lys. (s. 12)

I dette ligg det “en ny måte å betrakte mer eller mindre velkjente språkforhold på” (s.st.). Det er nærliggjande å tenkje at det å ha blikk *for* språk her inneber å ha eit sosiokulturelt perspektiv på saka, medan andre faggreiner, som variasjonslingvistikken, berre har blikk *på* språket. Ein kan observere språket og beskrive det, men blir fort overflatisk fordi ein ikkje kan trengje gjennom og forstå det ein ser. Forfattarane seier det ikkje slik, men det ligg i korta.

Dei tilhøva som skal utforskast, er frå “den norske språkvirkeligheten”, og utgangspunktet for forfattarane er at denne språkrøynda “kan sies å involvere en rekke paradokser eller tankekors som alle gjør krav på ytterligere

forklaring” (s.st.). Mellom anna dreier det seg om det norske språksamfunnets “janusansikt”, nemleg at Noreg på den eine sida blir oppfatta som eit “dialekt-paradis”, medan det på den andre sida er eit samstundes press på og utjamning av nettopp dialektane (s. 13). Vidare er det tale om dialektskifte, knot, bidialektisme og multietnolekt, altså fenomen som mange nordmenn kjenner, har synspunkt på, og som lett rører ved kjenslene. Og det er dernest tale om skriftspråket, om tilhøvet mellom bokmål og nynorsk, og mellom ulike former av eller i bokmålet. Forfattarane er opptekne av dei vala språkbrukarane gjer, eller ikkje gjer, dei reaksjonane og oppfatningane som er i spel mellom dei ulike varietetane, og lesaren forstår at her vil dei sosiokulturelle perspektiva kunne komme inn med forklaringskraft.

Dei resterande 9 kapitla er ordna slik: Kapittel 2 og 3 er vigde til teori og er i hovudsak ein introduksjon til den sosiokulturelle lingvistikken. Dei neste sju kapitla “tar for seg mer eller mindre frittstående temaer, men som alle benytter det teoretiske blikket som er introdusert i kapittel 2 og 3” (s. 19).

Teorien

Kapittel 2 har tittelen “Hva vi egentlig snakker om når vi snakker om språk”. Stian Hårstad fører pennen og startar med nokre grunnleggjande spørsmål om språkets ontologi, og i neste omgang kvar grensene for språket går. Han problematiserer mellom anna språknamnet ‘norsk’, korleis me bruker det og kva det inneber, både kulturelt, sosialt og i meir ontologisk mening. I det heile er det vekt på å få fram ulike ståstader og perspektiv, som har vore og stadig er representerte av ulike språkvitskaplege retningar, og framstillinga får etter kvart ei historisk vinkling som leier fram mot “Den sosiokulturelle lingvistikens fødsel” (s. 31–35). Her går det ganske raskt unna, frå mellom anna den tidlege variasjonslingvistikken til det som skal vere hovudsaka vidare i boka, det vil seie “tilnærmingar som legger vekt på språket som bærer av sosial mening” (s. 33). Deretter følgjer ei kort drøfting av språklege val, den intensjonale dimensjonen, og tilhøve mellom den bevisste og ikkje-bevisste språkbruken (s. 34), før me ender opp med denne konklusjonen:

Basert på teorien om at vi handler i verden ved hjelp av språk, har nyere sosiokulturell lingvistikk lagt stor vekt på å vise nettopp hvordan språket inngår i en konstant produksjon og reproduksjon av sosial mening gjennom ulike former for stilistisk praksis. (s. 34)

Og vidare heiter det: “I dette perspektivet blir nettopp forhandlingar om ulike språklige praksisformers merbetydning eller symbolverdi et essensielt studieobjekt for språkvitenskapen” (s. 35). Med dette er dei overordna teoretiske rammene lagde.

Rikke van Ommeren tek i kapittel 3 stafettpinnen vidare ved å presentere “fire sentrale teoretiske bærebjelker i den sosiokulturelle språkforskningen” (s. 36), som vil stå sentralt uttetter i boka. Desse er:

- språkets indeksikalitet
- tilhøvet mellom språk og identitet
- språkhaldningar og språkideologiar
- forholdet mellom språk og makt

Kvar for seg handlar desse ‘bærebjelkane’ om store, komplekse tilhøve, og framstillinga er heller kort, dels orientert om konkrete døme og med noko varierende tilknytning til teori. Det er freistande å hevde at forfattarane her riggar seg med ei svært stor verktøykasse, og at dei skaffar seg mykje spelerom før dei i neste omgang skal gå laus på det norske språksamfunnet. Delen om språkhaldningar er på berre to sider, og på desse er ein innom mykje, som skiljet mellom det medvitne og umedvitne ved haldningar, og mellom mikronivået og makronivået. Det kunne elles vore interessant med ei drøfting av tilhøve mellom storleikar som indeksikalitet, identitet og haldningar, kanskje også makt, men det er det lite rom for, og i staden er desse presenterte som isolerte einingar som har lite med kvarandre å gjere. Dette høver kanskje greitt med lærebokformatet, for me tenkjer vel ofte at studentane har behov for at stoffet blir ordna og sortert på tydelege måtar.

Teoridelen blir avslutta med eit delkapittel som heiter “Taus kunnskap og «usynlige» normer” (s. 52–57). Dette er helst ein slags samanfattande ettertanke, mellom anna om kunnskapen me har om språklege normer, og kva det inneber å bryte dei eller å velje å følgje dei. Sentrale punkt her er at me ofte ikkje kan setje ord på denne kunnskapen, det vil seie at han er ‘taus’, og vidare at kunnskapen i stor grad handlar om, eller utgjer, ein kommunikativ kompetanse. Dette ber me med oss når me skal bruke språket, og:

Vi velger å uttrykke oss med de språklige komponentene som i størst grad representerer den vi opplever at vi er, og som vi vil at andre skal oppleve oss som – den mer eller mindre omskiftelige identiteten vår. Dette er språkets indeksikalitet i aksjon. Hvilke språkvalg vi gjør, og hvordan vi

vurderer andres språkvalg, blir også påvirket av de språklige ideologiene og språkholdningene som preger konteksten vi lever innenfor, og av de mer overordnede maktforholdene i et samfunn. (s. 57)

Det er altså mange element å spele på når ein så skal gå laus på tilhøva i det norske språksamfunnet.

Det norske standardspråk-spørsmålet

Spørsmålet om det i Noreg finst eit standardtalemål, har vore ein attergangar i norsk sosiolingvistik i snart fleire tiår. Standpunkta har vore tydelege og motsetnadsfylte (jf. t.d. Jahr og Mæhlum 2009), og ei særleg problemstilling har stått sentralt i diskusjonen. På den eine sida reknar ein det norske samfunnet som svært tolerant overfor språkleg variasjon, nærast som eit dialektparadis, som forfattarane uttrykkjer det. På den andre sida ser ein likevel at dialektane er i endring, og at endringane mange stader går i retning av det som synest å vere ei form for standard, nærare bestemt eit austnorskprega talemål med utbreiing og høg prestisje.

Med dette blir standardspråk-spørsmålet nærast obligatorisk i ei bok som dette, sidan det er eit mål å kaste lys over paradoks i det norske språksamfunnet. Kapittel 4 er vikt denne utfordringa og har fått den noko allmenne tittelen “Standardisering av språk. Språklige hierarkier og deres rolle i språkendringsprosesser”. Det dreier seg likevel i stor grad om Noreg. I første omgang er framstillinga historisk, og Hårstad, som har skrivne dette, drøftar framveksten av eit norsk standardtalemål, i den grad det er det det er tale om. Til skilnad frå tidlegare standpunkt i debatten (særleg representert ved Mæhlum, t.d. 2009) er den førebelse konklusjonen meir nyansert. Det eine delkapitlet heiter “Det moderat standardiserte Norge” (s. 76–78), og framstår nærast som eit kompromiss. Samanlikna med nabolanda Danmark og Sverige blir “den norske standardspråktilstanden” omtalt som “*ufokusert*” (s. 77). I Noreg er det språklige handlingsrommet større, både når det gjeld tale og skrift, mykje fordi ein har lange tradisjoner for å utfordre “den monumentale språkriktigheten” (s. 76). Dette har også gjort at posisjonen (eller indeksikaliteten) til det dialektale er ein ganske annan i Noreg samanlikna med nabolanda. Spørsmålet handlar med dette ikkje berre om ein faktisk *har* ein standard, men også om ein *ønsker* å ha ein eller ikkje, og det er eit hovudpoeng i framstillinga, “at nettopp *fraværet* av et offisielt standardtalemål [...] festet seg som et hovedtrekk ved den norske selvforståelsen” (s. 78).

Det teoretiske perspektivet synest med dette å innebere ei nyanserende dreiging i tilnærminga til standardspråk-spørsmålet. Tidlegare har debatten særlig gått på om standardtalemålet faktisk finst, altså om det eksisterer i tydinga internalisert norm, jf. til dømes måten Brit Mæhlum har ordlagt seg på: “Det er en varietet, eller en språklig “størrelse”, som har oppnådd en helt bestemt posisjon her i landet, både i folks mentale bevissthet og som operativ norm” (2009: s. 7). Denne påstanden har ein så meint å kunne dokumentere ved å peike på endringsprosessar i dialektane. Slik er ikkje framstillinga i dette kapitlet, for *etter* konklusjonen om det ‘ufokuserte’ Noreg, kjem delkapitlet “Standardisering som forklaringsfaktor i språkendringsprosessar” (s. 79–82). Ikkje overraskande meiner forfattarane her å kunne sjå “at mange språklige (og metaspråklige) praksiser innenfor det norske språkkrommet kan forstås som refleksjoner av standardpråksideologier” (s. 81). Vidare peiker dei på at det gjerne handlar om kva for “fortolkninger” (s.st.) ein gjer av endringaprosessar, og at det alt i alt er “nokså krevende å analysere språklig variasjon her i landet” (s. 82). Med dette kjem verken forfattarane eller lesarane nærare svaret på paradokset, snarare blir det understreka kor kompleks problemstillinga er, og det er også ei form for klargjering.

Men så er det også noko anna å merke seg i denne framstillinga: Når det er tale om den norske sjølvforståinga og den ufokuserte standardspråktilstanden, og når det i neste omgang er tale om kor utfordrande dette er for å forstå talemålsutviklinga, så får ein ei sterk kjensle av at delar av språkvitskapen er delaktig i vanskane, altså at språkvtitarar har bidratt til å gjere biletet diffust, då med basis i bestemte ideologiar og førestillingar. Brit Mæhlum hevda i si tid at dei som argumenterte mot eksistensen av eit standardtalemål, var plaga av ein blind flekk på auget, altså at bestemte ideologiske synsmåtar kom i vegen for klarsynet (2009, s. 22, jf. også 2007, s. 238). Det er nærliggjande å tenke at det same blir sagt her, på ein høflegare, meir analytisk og teoretisk basert måte, og det er då også meir utfordrande å argumentere imot, sjølv sagt. I tillegg er det interessant at det sosiokulturelle perspektivet her også vender seg mot fagtradisjonane og vitskapen. Det har ikkje denne meldaren nokon vanskar med, sjølv om også han er blant dei som skal ha famla i blinde.

Om grensesprengande språkbruk

Medan standardspråk handlar om normalitet og konformitet, handlar kapittel 5 på mange måtar om det motsette, jf. tittelen “Grenseoverskridende språkbruk. Språklige praksiser på tvers av vante kategorier”. Også i denne

framstillinga, som Rikke van Ommeren står bak, kjem det fram korleis språkvitskapen sjølv har bidratt til å skape førestillingar, her “om språklig renhet og autentisitet” (s. 80). Eit konkret døme er omgrepet ‘mellomspråk’. Det kan nok vere nyttig, både fagleg og didaktisk, men kan samstundes grunnfeste førestillinga om språk som separate, autonome storleikar, med dei følgjene det kan ha for måla for undervisning i andrespråk (jf. s. 80–81).

Vidare i kapitlet tek van Ommeren først føre seg grenseoverskridande språkbruk i ein-språklege former, altså mellom varietetar og dialektar, her lagt fram under overskifta “‘Knoting’ og bidialektisme”. Dernest går ho vidare til norsk med andrespråkstrekk og til multietnolekt, og tyngda på framstillinga ligg nok her, før ho avsluttar med ei drøfting av korleis såkalla språking og transspråking representerer eit alternativt syn på språket. Denne delen endar i praksis opp med spørsmålet om kva som er grensene for språket, og har med det tydeleg referanse til det første teorikapitlet (kap. 3).

Når ein utforskar førestillingar om språkbruk som bryt med det vante, blir det naturleg nok gjerne vekt på det negative som ofte knyter seg til denne språkbruken. Grenseoverskridande praksisar representerer noko unormalt, det er nettopp det som gjer dei grenseoverskridande. Samstundes er det då eit sagn at det i kapitlet er lite refleksjon omkring denne normaliteten. Kva er rekna som normalt i det norske språksamfunnet i dag? Det er mykje truleg at grensene for det vante er skyvde på, at dei blir skipla heile tida, og at ‘unormal’ praksis bidrar til dette, samstundes som denne praksisen då blir meir ‘normal’. Er knoting og dialektblanding noko nordmenn reagerer særleg på i dag? Er me like tilbøyelege som tidlegare til å rekne andrespråksnorsk og multietnolekt som ‘dårleg norsk’? Slike spørsmål kunne godt dei lesande studentane ha blitt utfordra på.

Stoda for skriftspråket

I kapittel 6 blir blikket sett på [sic!] skriftspråket. Det heiter “Landet med de mange skriftnormalene. Et (litt) annet blikk på norsk språkhistorie”. Og ja, det er mykje språkhistorie her, i tillegg til noko om tilhøva i dag. I kapitlet tek Brit Mæhlum først føre seg forholdet mellom dei to målformene, og i neste omgangen mellom varietetar av bokmålet (valfridommen og variantane).

For denne meldaren er det vanskeleg å sjå kva som eigentleg representerer ‘eit (litt) anna blikk’ i denne framstillinga. Gjennomgangen startar med sju sider om framveksten av bokmål og nynorsk, og i dette er det lite nytt å sjå. Det blir nytta omgrep som *indeksikalitet*, *sosiokulturell strategi*, *majoritetsspråk*

og *minoritetsspråk*, men dette fungerer helst som nye merkelappar på velkjende element i denne velkjende historia, som ei påminning om dei sjølvsgade sosialpsykologiske og ideologiske kreftene som var i sving i denne prosessen. Så skal det likevel innrømmast at dette kanskje er litt annleis for nye lesarar av språkhistoria, til dømes studentar, og at omgrepa har eit visst potensial for å sjå dei skriftspråklege tilhøva i litt andre, større perspektiv. Men det er altså freistande å hevde at når det sosiokulturelle perspektivet bringer så lite nytt til torgs, så kan det vere teikn på at liknande synsmåtar har vore til stades heile tida.

Etter den historiske gjennomgangen handlar det om i dag, om stoda for dei to målformene på “Det lingvistiske markedet” (s. 115). Her kan me lese om den *hegemoniske* posisjonen til bokmål, overfor det *minoriserte* nynorsk, og kva dei to målformene no *indekserer*. For mange er nok også dette berre ‘new wrapping’ om velkjende tilhøve. I tillegg er framstillinga noko eindimensjonal, ved at vekta ligg på korleis nynorsken indekserer noko negativt og problematisk, i motsetnad til bokmål. Biletet kunne vore noko nyansert, i det minste diskutert, fordi nynorsken også kan ha andre, meir positivt lada signalfunksjonar, som autentisitet og identitet.

I den neste delen, om variasjonen innan bokmål, historisk og i dag, går det mykje i same sporet, med særleg vekt på indeksikaliteten til radikalt bokmål. Her er det mykje kjent stoff, til dels noko lærebokprega, med illustrerande tekstdøme frå blant andre Aslak Sira Myhre (s. 121). For studentar kan nok dette vere ein inngang til å arbeide vidare med sosiokulturelle dimensjonar ved skriftspråka. Det er samstundes noko påfallende at radikalt bokmål her ser ut til å bli rekna som ein eintydig varietet, der alt som er innanfor, meir eller mindre indekserer det samme. Det er ikkje opna opp for at variasjonen kan seiest å ha ein gradert indeksikalitet, til dømes at a-endingar i mange hokjønnsord truleg ikkje indekserer det same som a-endingar i andre kategoriar (jf. t.d. Kola 2014, s. 78f.). Slik sett er framstillinga nokså forenkla og eindimensjonal, i verste fall noko mangelfull for studentane.

Skrifta og talen i nye skriftlege praksisformer

Medan Mæhlums kapittel (ovanfor) følgjer skriftspråka i Noreg langs tradisjonelle spor, vender Hårstad seg i kapittel 7 mot sjøve skriftlegheita og tilhøvet mellom skrift og tale. Også denne sida av skriftspråket er relevant å studere med sosiokulturelle briller, særleg med den posisjonen og dei funksjonane det har fått i den moderne, digitale verda. Det dreier seg om nye skriftlege praksis-

former og kva dei har å seie for oss, og dermed også kva moderne skriftkyndigheit eigentleg inneber.

Hårstad stør seg til ulike teoretikarar, mellom anna Koch og Oesterreicher (1990), og legg i framstillinga til grunn eit skilje mellom “konseptuell muntlighet” og “konseptuell skriftlighet”, det vil seie munnlegheit og skriftlegheit i “idéforstand”, der førstnemnde er knytt til former for nærleik og sistnemnde til former for avstand (s. 138). Denne synsmåten gjev betre føresetnader for å nærme seg og forstå nyare, skriftlege praksisformer på ein meir grunnleggjande måte, ifølgje Hårstad. Desse praksisformene, som er typiske for mellom anna sosiale medium, er ikkje sjeldan karakteriserte som blandingprodukt av skrift og tale, og det er spørsmål om ein evnar å gripe essensen i dei med eit så forenkla perspektiv.

Derifra går Hårstad vidare ved å sjå på “hvordan den konseptuelle muntligheten blir omsatt til skriftlige uttrykk” (s. 139). Det er skriving på digitale, relasjonstette plattformer som er i fokus, der formålet med skrivinga på mange måtar er eit heilt anna enn i meir tradisjonelle tekstsamhengar. Det handlar til sjuande og sist gjerne om samhandling, og relasjonsbygginga er då sjølv målet med skrivinga. Som ein konsekvens blir mykje av skrivinga prega av det nære daglegspråket, anten det dialektale eller det mindre formaliserte og standardiserte. Eit interessant moment i dette, som ikkje blir løfta særleg fram, er at desse praksisformene inneber ei kraftig utviding av skriftkyndigheita for dei fleste, for det skriftlege repertoaret ein har behov for å meistre, har blitt svært breitt.

Mykje av skrivinga på digitale plattformer er prega av ulike symbol og teikn, men den vidare framstillinga er avgrensa til utforsking av verbalspråklege teikn. Hårstad går heilt ned på grafemnivået, og diskuterer korleis grafem blir brukte for å signalisere det eine eller det andre. Her er mange interessante detaljar som me gjerne tenkjer lite over til dagleg. Artige døme er bandnamn som *Mötley Crüe* og *Motörhead*, der ein gjennom bruk av tødlar signaliserer germanskheit og det som måtte følgje av det. Nærare døme gjeld bruken av grafemet <c> i norsk, som synest å bli nytta for å framstå som internasjonal, kontinental eller noko slikt, men som også kan ha den motsette effekten (påtatt, jålete) om det blir overdrive.

Vidare er både staving og rettskriving moglege middel til å skape konseptualisert munnlegheit, anten det er for å få fram særskilde dialekttrekk eller sjølv den munnlege uttrykksforma, og døme frå norsk er mange. Eitt av desse er skrivemåten *gammer 'n*, der bruken av < > kan tolkast som ein måte å sikre ein retrofleks uttale på, noko som ikkje er like sjølv sagt med skrivemåten

gammelen. Eit anna døme er Aftenpostens overskrift “Gå’ man”, som er ei attgjeving av det bergenske uttrykket “Gå mann!”, der det er “tenkelig at journalisten har grepet lenger ned i den semiotiske verktøykassen for å signalisere det muntlige eller folkelige” (s. 148).

Kapittelet ebbar ut med nokre tankar om at skriftlegheita i det moderne samfunnet er kjenneteikna av “normpluralisering” (s. 151f.), og det synest lett å seie seg einig, for det skriftlege domenet er mykje utvida, og konvensjonane som gjeld, er dermed mangearta. I tillegg går utviklinga raskt, og normer som er gyldige det eine året, gjeld ikkje året etter. I denne pluraliseringa ligg det også at ein del av dei tradisjonelle skriftnormene er blitt meir “diffuse” (s. 152). Det er gjerne også rett, samstundes som det kan vere spørsmål om *kva* for normer og *for kven* det er blitt diffust. Vegem til å tenkje ‘språkleg forfall’ er med dette kort, men det er også mogleg å påstå det motsette. Slik ender kapitlet med opningar og spørsmål, som jo er ein god ting for lesande studentar.

Minoritetar og minoritetsspråk

Kapittel 8 heiter: “Minoriteter og minoritetsspråk i Norge. Flere måter å være minoritetsspråklig på”. Dette synest høgst aktuelt i det moderne norske samfunnet, for dei som har andre morsmål enn norsk, har dei seinare tiåra blitt stadig fleire og meir synlege, og spørsmåla som trenger seg på, er mange, også dei som gjeld språk. Nettopp derfor er det overraskande at kapitlet i liten grad handlar om notida. Framstillinga er mest historisk, og Mæhlum tek her føre seg tre ulike minoritetar for “å belyse ulike og på mange måter kontrasterende aspekter ved forholdet mellom en minoritets- og majoritetsbefolkning”. Desse tre er “hanseatar og andre tyskspråklige, dansker og samer” (s. 156). Så er det likevel spørsmål om dette handlar om i dag, om det som blir lagt fram, representerer noko allmenngyldig og relevant for notida.

Deretter følgjer 18-19 sider om historia til dei tre minoritetane, frå mellomalderen og frametter. Delen om hanseatane og andre tyskspråklege er ei fortelling om ein språkleg minoritet med makt og prestisje, og noko liknande gjeld sjølsagt også danskane, men på andre måtar. Historia til samane er som kjend ikkje slik, for her går det frå tidleg aksept til massiv undertrykking, fram mot dagens former for anerkjenning og revitalisering. Alt dette er språkhistorie med ei særskild vinkling, og Mæhlum seier sjølv i avrundinga at føremålet med gjennomgangen er å vise korleis tilhøva mellom majoritetar og minoritetar kan vere svært ulike, og at minoritetens posisjon, makt og dominans er

avgjerande. Det får ho greitt fram, og for lesarane kan vinklinga vere nyttig, sjølv om det er kjende historier. Utover det kan ikkje denne framstillinga seiast å vere særleg meir 'sosiokulturell' enn det lesarar av norsk språkhistorie er vande med.

I avrundinga tematiserer Mæhlum også nyare minoritetspråk og tilhøyrande grupper, og det at desse gjorde seg gjeldande i landet samstundes med at tilhøva for samane og det samiske var i endring. Men så legg ho samstundes vekt på at majoriteten framleis har sterke førestillingar om det monokulturelle Noreg, og at levande haldningar og ideologiar framleis har diskutabile følgjer for vurderinga av dei minotitetspråklege. Dersom det er det siste som eigentleg er det viktigaste i denne samanhengen, kunne nettopp den dimensjonen ha fått større plass i kapitlet, medan den historiske delen hadde tolt godt å bli korta ned.

Språk, stader og marknad

Kapittel 9 heiter "Den lingvistiske markedsplassen. Språket som (merke)vare". Her handlar det om mange ting på ein gong, og framstillinga framstår på overflata noko springande. I innleiinga tek Rikke van Ommeren lesaren med på ein språkleg rundtur i Trondheims byrom, som i neste omgang blir følgd opp av ein introduksjon til studium av lingvistiske landskap. Deretter kjem eit kort delkapittel om tilhøvet mellom språk og stader ("Språkets stedlighet"), før mykje av plassen blir brukt på tre tilfelle av marknadsføring, der koplinga mellom dialekt, stader og tilhøyrande indeksikalitet blir utnytta. Med dette blir vekta i framstillinga lagt på ulike former for (marknads)verdi som språket kan seiast å ha. Det dreier seg i stor grad om indeksikalitet, verdjar i vid meining, og måtar å utnytte desse tilhøva på, men van Ommeren er i den avsluttande delen også innom tema som språkleg domenetap, og det at språkferdigheiter kan ha stor verdi innan arbeidsmarknaden.

Frå ein streng fagleg ståstad er det altså springande og mykje på ein gong her. Koplinga mellom stader, lingvistiske landskap og moderne marknadsføring, synest interessant og relevant i norsk samanheng (jf. bruk av dialekt i reklame), men kvar for seg handlar desse fenomena sjølv sagt også om andre ting, som blir løfta lite fram her. Samstundes må ein kanskje medgi at dette vide, litt generelle perspektivet (og dei konkrete døma) kan vere inspirerande for lesande studentar, for det er mange opningar ut mot fenomen som ein kan interesse seg for og arbeide vidare med.

Å ha blikk for språk i språklæringa

Det er lange tradisjonar for å avrunde faglege tekstar med nokre fagdidaktiske refleksjonar, og ofte er det ikkje særleg spennande å lese. Det er det derimot her, for Stian Hårstad argumenterer i kapittel 10 klart og tydeleg for kva som bør inngå i skolens språklæring, og kva som er språklærarens ansvar. Kort sagt treng dei språklærande også sosiolingvistisk kompetanse, som inneber kunnskap om språkbruk og “språket som sosialt symbolsystem” (s. 196), i kombinasjon med meir formal kunnskap. Sagt på ein annan måte handlar det om “verdien av å øve opp – og anvende – det *blikket* som vi [= forfattarane] har vektlagt i denne boka” (s. 195). Det kan ein argumentere teoretisk for, noko Hårstad gjer, før han i neste omgang også nyttar læreplanen og den norske skolens styringsdokument for å vise at denne sida ved språklæringa inngår på nødvendig og naturleg vis. Eit konkret døme er læreplanens såkalla kjerneelement “kritisk tilnærming til tekst”, som kan knyttast til høgare mål som danning og medborgarskap, og meir teoretisk til retningar som kritisk språkbevisstheit og kritisk diskursanalyse (s. 200f.).

Framstillinga er i hovudsak om *kvi*for dette bør inngå i språklæringa, og det blir sagt nokså lite om *korleis*. Hårstad er ikkje framand for at undervisning med dette blikket for språk kan vere både utfordrande og kanskje også kontroversiell, både for læraren og elevane. I tilfelle der det handlar om dialekt-hets, skjellsord og liknande (Hårstad nemner mellom anna “den såkalte negerdebat-ten”, s. 205), kjem det personlege, kjensleladde og etiske ganske lett i spel. I andre samanhengar dreier det seg kanskje meir om makt og dominans og inn-grodde, allmenne oppfatningar om korleis ting er ordna (t.d. bruken av ordet ‘sidemål’ om ‘nynorsk’, jf. s. 199f.). For lesande studentar som vil bli lærarar, er det mykje tankevekkande i dette, men dei må altså sjølv finne ut korleis dei skal løyse utfordringa.

Avrunding

Heilt til slutt i boka står det følgjande:

Vi har altså langt på vei «resirkulert» kjent tematikk fra norsk språk-virkelighet, men vi har benyttet en annen optikk for å synliggjøre innsikter og forståelsesmåter fra sosiokulturell lingvistikk. (s. 218)

Spørsmålet som melder seg, gjeld denne ‘optikken’, for det ligg i korta at han gjev ny og annan innsikt i denne språkrøynda. Gjer han det? For lesarar som

er vel kjende med denne røynda, og det som er skrive om ho tidlegare, er det kanskje ikkje så mykje nytt. Ein kan spørje seg om og i kva grad mange av dei innsiktene som ligg i dei fire teoretiske “bærebjelkene” (s. 37), eigentleg representerer “en annen optikk”, for mykje av det som blir sagt om norsk språk og språk i Noreg, er vel sagt før, om enn med litt andre ord. Eit unntak er kanskje “Språkets indeksikalitet” (s. 37ff.), og det omgrepet er hyppig nytta utetter i boka. Det er likevel spørsmål om det verkeleg tilfører noka form for ny innsikt eller ikkje. Til dømes har det lenge vore klart at det er skilnader på ulike endingar i bokmål, både når det gjeld bruken og korleis folk vurderer desse (til dømes i ord som *sola*, *setninga*, *husa*, *hevda*). I mangel av andre omgrep kan det vere greitt å seie at desse formene ‘indekserer’ ulike ting, eigenskapar, førestillingar eller anna, men nye innsiktar er det vel knapt tale om.

Når dette er sagt, så skal ein ikkje gløyme at boka er skriven for studentar. For dette føremålet er det vel og bra at velkjende språktilhøve blir handsama innanfor eit teoretisk perspektiv som er fagleg oppdatert, og dessutan at tilnærminga ikkje alltid går etter kjende spor. Eit døme er *måten* ein på systematisk vis følgjer tre ulike språkminoritetar gjennom den norske språkhistoria (kap. 8), sjølv om ein samstundes kan stille spørsmål ved omfanget og prioriteringa av dette. Den raude tråden er også rimeleg tydeleg i boka. Forfattarane tek føre seg vidt ulike sider ved den norske språkrøynda, men det er heile tida språket som “sosialt og kulturelt symbolsystem” (s. 11) som er i fokus. I denne breidda og i måten tinga er framstilt på, bør det liggje opningar for studentar, til dømes om tema dei kan arbeide vidare med. Det same gjeld om føremålet er undervisning. Hårstads avslutningskapittel har den litt smålåtne undertittelen “Et sideblikk til språklæreren og språklæringen”, men innhaldet er meir som ein kraftfull og nødvendig konklusjon på kva som bør inngå i undervisninga.

Litteratur

- Gregersen, F. (2014): Stian Hårstad og Toril Opsahl: Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge. [Bokmelding.] *Maal og Minne* 1/2014, s. 144–151.
- Hårstad, S. (2010): *Unge språkbrukere i gammel by. En sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Trondheim*. [Ph.d.-avhandling, Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.]
- Hårstad, S. og Opsahl, T. (2014): *Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge*. Fagbokforlaget.

- Jahr, E.H. og Mæhlum, B. [temaheftered.] (2009): *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1 [Tema: Standardtalemål?].
- Koch P. & Oesterreicher, W. (1990): *Gesprochene Sprache in der Romania. Französisch, Italienisch, Spanisch*, Romanistische Arbeitshefte 31. Tübingen
- Kola, K.W. (2014): *Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor? Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen*. [Masteroppgåve, Universitetet i Oslo.]
- Mæhlum, B. (2009): Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1, s. 7–26.